

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA BUĞDA TƏDARÜKÜ İLƏ BAĞLI MÖVCUD VƏZİYYƏT VƏ ONA TƏSİR EDƏN AMİLLƏR

Famil RÜSTƏMOV

*İqtisadiyyat institutu, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası,
Bakı, Azərbaycan*

Giriş

Eramızdan əvvəl 7-8-ci yüzilliklərdə Qərbi Asiyada yetişdirilməyə başlanılan buğda hələ də əsas ərzaq bitkisi olaraq qalır və dünyanın bir sıra ölkələrində insanların qida rasionunun əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir. Dünyada taxıl növlərinin içərisində ən çox yetişdiriləni məhz buğdadır. Ümumiyyətlə dünyada əkin sahələrinə görə buğda ilk yeri tutur. Bunun da başlıca səbəbi buğdanın müxtəlif iqlim şərtlərinə uyğunluğu, yüksək qidalandırıcı xüsusiyyətiləri, eləcə də tərkibindəki endosperm maddəsinin yüksək faizliliyi (80-85%) nəticəsində emal zamanı yüksək növlü un çıxımının təmin edilməsidir.

Tərkibində nişasta, zülal, şəkər, yağ, sellüloza, həmçinin B1, B2, B6, PP, E vitaminlərinin mövcudluğu bu təklik bitki növünü strateji məhsula çevirir. Eyni zamanda, tərkibindəki quru maddənin çoxluğu isə onu adi şəraitdə uzun müddət saxlamağa imkan verir.

Üç min illik əkinçilik mədəniyyəti tarixinə malik ölkəmizdə qədim zamanlardan buğda əkilib-becərilmişdir. Bunu Respublikamızın müxtəlif bölgələrində rastlanan maddi mədəniyyət abidələri, arxeoloji qazıntılar nəticəsində tapılmış buğdanın daşlaşmış nümunəsi və digər tapıntılar, tarixi faktlar da sübut edir. Lakin buna baxmayaraq yüksək məhsuldarlıq göstəriciləri ilə öyünə bilməmişik.

Belə ki, Respublikamızda 1950-1970-ci illərdə taxılın orta məhsuldarlığı hər hektara 9-12 sentner təşkil etmiş, ümumi istehsal isə 600-700 min tondan çox olmamışdır. 1970-ci illərdən başlayaraq bu sahədə müəyyən dönüş yaradılsa da, ölkəmizdə Sovet hakimiyyətinin mövcud olduğu sonrakı illərdə də orta məhsuldarlıq bir o qədər də yüksək olmamışdır. Bu sahədə ən yüksək göstəriciyə isə 1988-ci ildə nail olunub: 26,3 sent/ha.

22 botaniki növü olan bu bitkinin ən geniş iki növü yayılmışdır: yumşaq və bərk buğda. Azərbaycan ərazisində bərk buğda növünün əkin sahəsi daha genişdir. Hazırda ölkəmizin müxtəlif regionlarında bərk buğda növünə aid yerli sortlardan Qarabağ, Arandəni, Qaraqılçiq-2, Şiraslan-23, Bərəkətli-95, Əlincə-84, Yaqut sortları daha çox əkilir. Unundan əsasən çörək sənayesində istifadə edilən yumşaq buğda növünün Azəri, Qobustan, Əkinçi-84, Zirvə-80, Qızıl buğda, Tərəqqi, Şəfəq-2, Mirbəşir-128, Uğur və digər yerli sortlarını qeyd etmək olar. Son illərdə ölkəmizdə buğda əkin sahələrinə görə Cəlilabad, Şəki, Şamaxı, Füzuli, İsmayilli, Hacıqabul, Ağcabədi rayonlarının payı daha yüksəkdir.

Ölkə əhalisinin sayının artması təbii olaraq buğdaya olan tələbatı da artırır. Ölkə ərazisində istehsal olunan buğda tələbatı tam ödəmədiyindən, bu da öz növbəsində idxal həcmələrinin artmasına səbəb olur. Əgər 1994-cü ildə ölkəmizə cəmi 280,4 min ton, 2001-ci ildə 615,1 min ton buğda idxal edilmişdisə, 2021-ci ildə bu göstərici 1,148 milyon ton təşkil edib. Buğda idxalında rekord göstərici isə 2016-cı ildə qeydə alınıb: təqribən 1,6 milyon ton (1).

Dünyada buğda istehsalı və ticarəti

ABŞ-ın 2020/21 marketinq ilində dünyada buğda istehsalı proqnozlarını Amerika qitəsində, xüsusilə də Argentina və Braziliyada yağıntıların az olması ilə bağlı məhsuldarlığın aşağı olacağı səbəbindən 2019/20 marketinq ili göstəricilərinin səviyyəsinə endirməsinə baxmayaraq, bu mövsüm dünyada buğda istehsalı üzrə yeni rekord vurduldu - 776,5 milyon ton. Hesablamalara görə belə yüksək göstəricilərin əldə edilməsinin başlıca səbəbi buğda məhsulu üzrə əkin sahələrinin 5,02 milyon

hektar və ya 2% artırılaraq 221,96 milyon hektara çatdırılması, eləcə də orta məhsuldarlığın 35 sent/hektara yüksəldilməsidir. Ən çox əkin sahələri Avstraliyada (2,8 milyon ha), Hindistanda (2 milyon ha) və Rusiyada (1,4 milyon ha) artmışdır. Əkin sahələri baxımından ən böyük azalma Aİ-də (-1,5 milyon hektar) baş verib (2).

Buğda əkini sahələrinə görə ilk 5 aparıcı ölkə:

1. Hindistan - 31,4 milyon hektar;
2. Rusiya - 28,7 milyon hektar;
3. Çin - 23,4 milyon hektar;
4. ABŞ - 14,9 milyon hektar;
5. Avstraliya - 13,0 milyon hektar.

2020/21 marketinq ilində buğda məhsuldarlığında dünya liderləri keçən ilki siyahını təkrarlayırlar. Ən yüksək nəticələrə aşağıdakı ölkələr malikdir:

1. Almaniya – 75,3 sent/ha
2. Fransa – 67,7 sent/ha
3. Misir - 64 sent/ha
4. Çin – 57,4 sent/ha.

Buğda istehsalında da liderlər dəyişməyib. Bunlar Çin, Hindistan və Rusiyadır. Yalnız onların ümumi payı 2019/20 marketinq ilinə nisbətən 46%-dən 42%-ə qədər azalıb.

Məlumatlara görə, 2020/21 marketinq ilində buğda məhsulu üzrə xarici ticarətinin ümumi həcmi 196,31 milyon ton olmuşdur. Maraqlıdır ki, son 10 ildə bu göstərici 63.27 milyon ton və ya 48% artmışdır.

2020/21-ci il mövsümündə 5 ən böyük buğda ixracatçısı:

1. Rusiya - 39,5 milyon ton;
2. Aİ - 27,5 milyon ton;
3. Kanada - 27,0 milyon ton;
4. ABŞ — 27,0 milyon ton;
5. Avstraliya - 19,5 milyon ton.

Qeyd edək ki, son bir ildə Avstraliya buğda ixracını 93 faiz, Hindistan isə buğda ticarətinin həcmi təxminən 4 dəfə (2 milyon tona qədər) artırıb. Braziliya xarici bazara taxıl tədarükünü iki dəfədən çox artırıb (0,9 milyon ton). Eyni zamanda, Aİ buğda ixracını demək olar ki, üçdə bir qədər azaldıb.

Ən çox buğda idxal edən 5 ölkə:

1. Misir - 13,0 milyon ton;
2. İndoneziya — 10,5 milyon ton;
3. Çin - 10,5 milyon ton;

4. Türkiyə - 8,2 milyon ton;
5. Filippin - 6,8 milyon ton.

Cədvəl 1. Dünyanın ən çox buğda istehsal edən ölkələri (2020/21-ci marketinq ili)

№	Ölkələr	Ümumi məsuldarlıq (mln.ton)	Orta məsuldarlıq (sent / hek)	əkin sahəsi (mln.hek.)
1	Çin	134,3	57,4	23,4
2	Hindistan	107,9	34,4	31,4
3	Rusiya	85,4	29,8	28,7
4	ABŞ	49,7	29,8	14,9
5	Kanada	35,2	35,1	10,0
6	Avstraliya	33,0	25,4	13,0
7	Fransa	30,5	67,7	4,5
8	Ukrayna	25,5	37,5	6,8
9	Pakistan	25,2	28,6	8,8
10	Almaniya	22,1	75,3	2,9

Cədvəl latifundist.com elektron resursunun məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilib.

Son zamanlar dünyada baş verən geosiyasi hadisələrin buğda istehsalı və ticarətinə təsiri

Qlobal ərzaq bazarının modelinin dəyişməsi ərzaq təhlükəsizliyinə təsir edir, halbuki dünyada ərzaq qiymətləri son illərdə görünməmiş sürətlə artmaqdadır. Cari ilin 24 fevralında Rusiyanın Ukraynaya hərbi müdaxiləsindən sonra (Rusiya hakimiyyətinin dili ilə desək “xüsusi əməliyyat”) qlobal ərzaq bazarında, ən çox da taxıl və bitki yağlarının tədarükündə baş verən neqativ təsirlər günbəgün daha bariz formada hiss olunmaqdadır. Əksər ekspertlər qiymətlərin bundan sonra daha sürətlə qalxacağını və nəqliyyatla bağlı böyük çətinliklərin olacağını gözləyirlər ki, bu da ilk növbədə buğda və yağın əsas istehlakçıları üçün ərzaq qıtlığını təhdid edə bilər. Əsas təsir bitki yağları və taxıl bazarlarında hiss olunmaqdadır, çünki həm Rusiya, həm də Ukrayna bu kənd təsərrüfatı məhsullarının əsas tədarükçülərindən hesab olunurlar. Hərbi münaqişənin başlaması ilə vəziyyətin qeyri-müəyyənliyi və mürəkkəbliyi səbəbindən ticarət axınları dəyişir. Müharibə riskləri, limanların bağlanması, gəmilərin saxlanması, hətta bəzi dəniz yollarının və limanların minalanması, maliyyə sanksiyaları, yük qatarlarının istiqamətini dəyişərək hərbi silah-sursat daşması, regionda baş verənlərin heç kimin nəticələrini proqnozlaşdırmağı öhdəsinə götürməyəcəyi münaqişəyə çevrilməsi qiymətləri sürətlə artırmaqdadır.

Ukrayna və Rusiya həm də dünya ərzaq bazarında buğda tədarükçülərinin aparıcı rolunu oynayır. Ölkələrin dünya ixracında payı ABŞ və ya Kanada ilə müqayisə oluna bilər və bu rəqəm ortalama 23% təşkil edir. Son vaxtlara qədər həm Ukrayna, həm də Rusiya öz rəqiblərini dünya bazarından getdikcə sıxışdıraraq, lider mövqeləri tuturdular. Belə ki, 2021-ci ilin sonunda Ukrayna 16,1 milyon ton, Rusiya isə 25,2 milyon ton buğda satıb. Münaqişə başlayandan Rusiya şirkətləri sanksiyaların tətbiqi ilə bağlı qeyri-müəyyənlik və qiymət artımı gözləntiləri səbəbindən buğda tədarükünü dayandırır. Ukraynalı tədarükçülər hərbi əməliyyatlara görə buğda göndərmirlər. Uzunmüddətli perspektivdə tədarükün gecikməsi əsas alıcıların - Şimali Afrika, Asiya və Türkiyənin ərzaq təhlükəsizliyinə mənfi təsir göstərəcək.

2020-ci ildə Ukrayna 25,5 milyon ton buğda istehsalı ilə dünya istehsalçılarının reytingində 8-ci yerdədir. Onu da qeyd edək ki, 2020-ci ildə ölkədə buğda əkinlərinin sahəsi 3% azalaraq 6,8 milyon hektar təşkil etmişdir. Orta məhsuldarlıq da bir hektara görə 3.5 sentner azalaraq, 37,5 sentner/hektar olmuşdur. Ukrayna cari marketinq ilində xarici bazara 17,5 milyon ton buğda satıb ki, bu da əvvəlki marketinq ilindən 17% azdır. 2020-ci ildə Ukrayna 3,6 milyard dollar dəyərində buğda ixrac etməklə dünya bazarında ABŞ, Kanada, Rusiya və Aİ-dən sonra 5-ci yeri tutub. Dünya üzrə buğda ixracının 9,2 faizi Ukraynanın payına düşüb. Buğda və qarğıdalı məhsulları üzrə son 10 il ərzində Ukrayna dünya bazarında öz payını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirib. Rusiya ilə hərbi münaqişəyə qədər Ukrayna buğdasını 1000-dən çox yerli və xarici şirkət dünyanın 50-ə yaxın ölkəsinə ixrac edirdi. 2021-ci ilin ilk 9 ayının yekunlarına görə, Ukrayna 3,15 milyard dollar dəyərində 13,1 milyon ton buğda ixrac edib. Rəsmi məlumatlara görə, ukraynalı fermerlər 2021-ci ildə 32,8 milyon ton buğda yığıblar. Belə yüksək həcmdə məhsul toplanmasının başlıca səbəblərindən biri ölkə üzrə buğdanın ümumi əkin sahəsinin əvvəlki illərlə müqayisədə xeyli artırılaraq 7,1 milyon hektara çatdırılması. eyni zamanda, cari mövsümdə hava şəraitinin buğdanın becərilməsi üçün son dərəcə əlverişli olmasıdır. Buğda ixracının strukturunda prioritet istiqamətlərə gəlincə, deyə bilərik ki, son illərdə Ukrayna buğdasının əsas idxalçı ölkələri Misir və İndoneziyadır. 2020-ci ildə Ukrayna buğdasının 17%-ni Misir, 15,1%-ni İndoneziya idxal etmişdisə, 2021-ci ilin 9 ayının nəticələrinə görə ümumi ixracın 19,7%-i İndoneziyanın, 14,9%-i isə Misirin payına düşüb. Bundan əlavə, Türkiyə də Ukrayna buğdasının tədarük həcmi artırır - Pakistan və Banqladeşi sıxışdıraraq 5,8%-dən 8%-ə qədər yüksəldib. İndi o, üçüncü yerdədir. Digər əsas buğda idxalçılarına Mərakeş, Tunis və Yəmən daxildir. Digər idxalçı ölkələrin payı ötən il 4%-dən çox olmayıb. Qarğıdalıdan fərqli olaraq Ukrayna Avropaya çox az həcmdə, ümumi ixracının cəmi 4% civarında taxıl ixrac edir.

2018-ci ildən 2021-ci il oktyabrın 1-dək Ukrayna 180 milyon tondan çox qarğıdalı, buğda və arpa ixrac edib. Məlumat üçün bildirək ki, Ukraynanın kənd təsərrüfatı məhsulları ixracının strukturunda əsas pay taxıl və paxlalı bitkilərin payına düşür. Rəsmi statistik məlumatlara görə, 2020-ci ildə bu göstərici 43% olub. Bu münaqişəyə qədər son 5 ilin statistik göstəricilərinə əsasən deyə bilərik ki,

Ukrayna dünya qarğıdalı bazarında ən vacib oyunçulardan biridir. Belə ki, 2020-ci ildə Ukrayna istehsal olunmuş 30,3 milyon ton qarğıdalıdan 27,9 milyon tonunu ixrac etməklə qlobal qarğıdalı bazasının 16% -ni təmin etdi. Həmin il Ukrayna qarğıdalı ixracından 4,9 milyard ABŞ dolları əldə etməklə dünyada 4-cü yerdə qərarlaşdı. Bu göstərici üzrə Ukrayna yalnız ABŞ, Braziliya və Argentinadan geri qaldı. Qarğıdalı ixracı əsasən Çin, Misir, Türkiyə, İran, Koreya və Avropa İttifaqı ölkələrinin payına düşür. Bu ölkələrin ümumi ixracda payı 2020-ci ilin sonunda 85,5% təşkil etmişdir. 1,38 milyard dollarlıq idxalla (Ukraynanın ümumi qarğıdalı ixracının 28,3%-i) Çin Ukrayna qarğıdalısının əsas idxalçısı olub. Misir və Niderland da isə ixracın həcmi demək olar ki, eyni olub - 500 milyon dollardan bir qədər çox (hər biri 10%). Ümumilikdə isə 2020-ci ildə Ukraynadan dünyanın 46 ölkəsinə 1,2 mindən çox şirkət qarğıdalı tədarük edib. 2021-ci ildə də qarğıdalı ixracının strukturu demək olar ki, dəyişməyib, yalnız Çin öz payını bir qədər artıraraq 32,5%-ə çatdırıb. 2021-ci ilin ilk 9 ayının nəticələrinə görə, ixracatçılar Çinə 1,17 milyard dollar, Misir və Niderlanda isə yenə demək olar ki, bərabər həcmdə, təxminən 10%-lik payla, 360-390 milyon dollar dəyərində qarğıdalı tədarük ediblər. Ümumilikdə, 2021-ci ilin ilk 9 ayı ərzində 3,6 milyard dollar dəyərində 15,1 milyon ton qarğıdalı ixrac edilib. Müqayisə üçün bildirək ki, Ukrayna 2020-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə qarğıdalı ixracından 400 milyon ABŞ dolları artıq gəlir əldə edib. Ehtimal etmək olar ki, Ukrayna qarğıdalısının əsas alıcısı olan Çin tədarük məhdudiyətlərinə görə sifarişlərini Ukraynanın qarğıdalı üzrə əsas rəqibinə - ABŞ-a yönəldəcək. Qeyd edək ki, hərbi müdaxilənin ilk günündəcə qlobal bazarda qarğıdalının ixrac qiymətləri 6% artıb.

Ixrac həcmələrinə görə dünya lideri, ümumi iqtisadiyyatın həcminə görə isə dünyada ikinci olan Çin Xalq Respublikası son illərdə zəruri ərzaq məhsullarının alışıni kəskin şəkildə artırır və bu proses artıq davamlı xarakter almağa başlamışdır. Bu istiqamətdə Çinin son illərdə sərgilədiyi iqtisadi siyasət dünyada, xüsusilə də iqtisadi dairələrdə böyük heyrət və təşvişlə qarşılanır. Çinin nəhəng həcmərdə ərzaq ehtiyatı toplaması ilə bağlı ilkin məlumatlar beynəlxalq mətbuata sizanda Çin rəsmiləri bu prosesi koronavirus pandemiyası ilə əlaqələndirdilər. Lakin dünyanın bir sıra nüfuzlu mətbu orqanlarının, eləcə də iqtisadi analitik mərkəzlərin məlumatlarından da aydın oldu ki, Çin ərzaq anbarlarının həcmələrinin sürətlə artırılmasına hələ pandemiyadan bir neçə il əvvəldən başlamışdır. Rəsmi statistik məlumatlardan da görünür ki, Çin 2020-ci ildə içkilər istisna olmaqla ərzaq məhsullarının itxalına 100 milyard ABŞ dollarına yaxın vəsait sərf edib ki, bu da 2010-cu ilin müvafiq göstəricisindən 4,6 dəfə çoxdur. 2021-ci ildə Çin xarici ölkələrdən ərzaq tədarükünü 22 % artırmışdır ki, bu da tarixi rekord hesab olunur. Son 5 il ərzində Çin soya, qarğıdalı, buğda, meyvə, ət və süd məhsulları idxalını dəfələrlə artırıb ki, bu da dünyanı ərzaq çatışmazlığı ilə üz-üzə qoymaqladır.

Burada maraqlı məqam həm də onunla bağlıdır ki, Çin yalnız hazır ərzaq məhsulları deyil, eyni zamanda bu məhsulların iri istehsalçıları da almaqladır. Belə ki, Çinin ən böyük ət emalı müəssisəsi olan "WH Group" keçən il Avropadakı

iş ortağı olan şirkəti satın alıb. Həmçinin dünyanın və Çinin ən iri süd məhsulları istehsalçısı olan "Yili Industrial" 2019-cu ildə Yeni Zelandiyanın əsas süd məhsulları istehsalçısını milliləşdirə bilib. Belə görünür ki, Çin hökuməti xarici ölkələrdə kənd təsərrüfatı məhsulların tədarükündən də qazanmaq istəyir. Bu məqsədlə Çin hökuməti dünyanın müxtəlif ölkələrində aktiv şəkildə investisiya yatırımları həyata keçirir. Çin artıq bir neçə ölkədə kənd təsərrüfatı təyinətli torpaqlar almış və ya uzun müddətə icarəyə götürmüşdür. Belə ki, özündə 42 müəssisəni birləşdirən Çinin nəhəng "KSG Agro" şirkəti Ukraynada yüz min hektara yaxın kənd təsərrüfatı təyinətli torpaqlardan istifadə edir. Digər Çin nəhəngi, "COFCO Agri" korporasiyası 2016-cı ildə Ukraynanın Nikolayev şəhərində eyni adlı limanında ötürmə gücü ildə 2,5 milyon ton taxıl olan terminal yaradıb. Rusiyanın Ukraynaya hərbi müdaxiləsinə qədər bu terminal tam gücü ilə işləyirdi və Çinə göndərilən taxıl dolu gəmilərin çoxu bu limandan yolla düşürdü.

Dünya əhalisinin yalnız 20 faizinin Çində yaşamasına baxmayaraq bu ölkənin ərzaq ehtiyatlarının həcmi qlobal ərzaq ehtiyatların yarısına bərabərdir. Dünyanın bir sıra aparıcı kənd təsərrüfatı müəssisə və mütəxəssislərinin hesablamalarına görə 2022-ci ilin birinci yarısında qlobal qarğıdalı ehtiyatlarının 69 faizi, düyü ehtiyatının 60 faizə qədəri, buğda ehtiyatlarının isə yarıdan çoxu Çinin anbarlarında toplanacaq. Çin rəsmilərinin məlumatlarına görə hazırda ölkənin buğda ehtiyatı 18 aylıq istehlak həcminə bərabərdir və bu göstəricinin bir qədər də yaxşılaşdırılaraq iki illik istehlak həcmlərinə çatdırılması nəzərdə tutulur. Çinin rekord həcmərdə taxıl tədarük etməsi bu gün qlobal ərzaq bazarında inflasiyasını sürətləndirən başlıca səbəblərdən biridir. Çinin öz istehsal həcmələri də yüksək olduğundan güman etmək olar ki, qlobal səviyyədə taxıl ehtiyatlarının əhəmiyyətli hissəsini əlində cəmləşdirəndən sonra Çin bazarda qiymətin formalaşdırılmasında inhisarçı mövqeyə sahiblənəcək. Unutmaq lazım deyil ki, bu həm də geosiyasi mənada ciddi təsir vasitəsidir.

Azərbaycanda buğda ilə bağlı mövcud vəziyyət

Mübahisəsiz faktdır ki, buğda zəruri ərzaq məhsulları içərisində ilk yerdədir. Bu fakt ölkəmizdə özünü daha qabarıq göstərir. Azərbaycan xalqı dünyada ən çox un məhsulları, xüsusilə də çörək istehlak edən millətlərdən biridir. Rəsmi statistik məlumatlara əsasən deyə bilərik ki, ölkəmizdə 2020-ci ildə təqribən 1.3 milyon tona yaxın çörək istehsal edilib ki, bu da ortalama adam başına il ərzində 130 kiloqrama yaxın çörək istehlakı deməkdir. Məlumat üçün deyək ki, il ərzində adam başına düşən çörək istehlakı Bolqarstanda 96 kq, Yunanstanda 74 kq, Fransa və Almaniya da 54 kq, Belçikada 60 kq, Niderlandda 58 kq, Polşada 56,7 kq, İtaliya da 52 kq təşkil edir. Avropada bu göstərici üzrə ən aşağı nəticələr Skandinaviya ölkələrinə məxsusdur.

Bir sıra iqtisadçılar iddia edirlər ki, ölkədə həyat səviyyəsi aşağı düşəndə, çörək istehlakı faktiki olaraq yüksəlir, çünki çörək ən ucuz kalori mənbəyi olaraq qalır və yoxsul əhali qrupunun, pensiyaçıların, işsizlərin qida rasionunun əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir. Bu fikirlə razılaşmamaq da çətindir. Amma bu məsələ ilə bağlı ölkəmizdə vəziyyət bir qədər fərqlidir. Çörəyin hələ də ölkə əhalisinin qida rasionunda əsas yer tutmasını mental xüsusiyyətlərlə də əlaqləndirmək olar.

Rəsmi statistik məlumatlara əsasən deyə bilərik ki, ölkəmizdə buğdaya olan illik tələbat təqribən 3.3-3.4 milyon ton civarındadır. Bunun da təxminən 1,9 milyon tonunu özümüz istehsal edirik. Belə ki, son illər Respublikamızda ortalama ildə 600 min hektar sahədə buğda əkilir ki, bu da ölkə üzrə ümumi əkin sahələrinin 37.5%-ni, dənli bitkilərin ümumi əkin sahəsinin isə 60% -dən çoxunu təşkil edir (3). Təəssüf ki, orta məhsuldarlıq dünyanın bu sahədə qabaqcıl ölkələri ilə müqayisədə xeyli aşağıdır və son illər ərzində bu göstərici təqribən 30-32 sentner təşkil edir. Əvvəldə də qeyd edildiyi kimi bu göstərici Almaniyada 75,3 sent/ha, Fransada 67,7 sent/ha, Çində – 57,4 sent/ha təşkil edir. Ölkə üzrə ərzaq buğdası ilə özünü təmin etmə səviyyəsi 60 faizə yaxınlaşır. Buğdaya olan tələbatı tam qarşılamaq üçün ölkəmizə ildə təqribən 1,1-1,4 milyon ton həcmində buğda idxal olunur ki, onun da əsas hissəsini ərzaq buğdası təşkil edir. İdxal olunan buğda yerli istehsalat nisbətən daha yüksək keyfiyyətli olduğu üçün əksər hissəsi un istehsalında istifadə edilir. Gömrük statistikasına əsaslanıb deyə bilərik ki, 2021-ci ildə ölkəmizə 331 milyon 946 min ABŞ dolları dəyərində 1 milyon 148 min ton, 2020-ci ildə isə 296 milyon 905 min ABŞ dolları dəyərlə 1 milyon 365 min ton buğda idxal edilib (4). 2022-ci ilin ilk ayında isə təqribən 32,5 milyon ABŞ dolları dəyərində 93,7 min ton buğda idxal edilib. Məlumat üçün bildirək ki, 2020-ci ildə idxal etdiyimiz 1365 min ton buğdanın 1350 min tonunu, 2021-ci ilin ilk 3 rübündə isə 689,6 min tonun 671,3 min tonunu Rusiya Federasiyasından idxal etmişik. Rəqəmlərdən də görüldüyü kimi buğda üzrə ümumi idxalımızın əksər hissəsi Rusiyanın payına düşür.

BMT-nin Kənd Təsərrüfatı və Ərzaq Təşkilatının (FAO) hesablamalarına görə 2021-ci ilin dekabrında dünyada ərzaq qiymətləri indeksi 2020-ci ilin dekabrı ilə müqayisədə 23,1 faiz yüksək olub. 2021-ci ilin yekununda ümumi indeks 125,7 bənd olmaqla 2020-ci ilə nisbətən 28,1 faiz yüksək olub. Əvvəldə göstərilən rəqəmlərdən aydın olur ki, 2020-ci ildə idxal olunan buğdanın orta qiyməti 217,5 ABŞ dolları təşkil elədiyi halda, 2021-ci ildə idxal olunan buğdanın orta qiyməti 289 ABŞ dolları olub. Bu isə bir il ərzində buğdanın idxal qiymətində 33 faizlik artım deməkdir. Qiymətlər 2022-ci ildə də qalxmaqda davam edib. Belə ki, 2022-ci ilin yanvarında idxal etdiyimiz buğdanın orta qiyməti 364,5 ABŞ dolları təşkil edib ki, bu da 2021-ci ilin müvafiq göstəricisindən 26%, 2020-ci ilin analoji göstəricisindən 67,6 faiz yüksəkdir. Rusiyanın Ukraynaya hərbi müdaxiləsinə qədər bir sıra ölkələrin analitikləri buğdanın və ərzaq məhsullarının qiymət artımını koronavirus pandemiyası, Rusiyanın buğda ixracına vergi və müəyyən kvotaların tətbiqini, Çinin ehtiyaclarından daha artıq məhsul alması, eləcə də məhsulun maya dəyərinin artması ilə əlaqləndirirdilər. Amma görünən odur ki, bu müharibənin, Rusiyanın işğalçılıq

siyasətinin global ərzaq bazarında qiymətlərin, xüsusilə də dənli bitkilərin qiymətlərinin yüksəlməsinə daha ciddi təsir edəcək.

Dünya bazarlarında buğdanın qiyməti ilə bağlı son vəziyyət

2022-ci ildə Ukrayna haqlı olaraq, növbəti rekord məhsula ümid edirdi. Xatırladaq ki, 2021-ci ildə Ukraynada 84 milyon tona yaxın taxıl və paxlalı bitkilər yığılıb və bu, tarixi rekordla çevrilib. Bununla belə, müharibə artıq öz düzəlişlərini edib. Söhbət təkcə döyüş əməliyyatları nəticəsində əkin sahələrinin azalmasından deyil, həm də lazımi resursların – ilk növbədə vətənin müdafiəsinə səfərbər edilmiş və ya ölüm təhlükəsi ilə üzləşərək ölkəsini tərk edən ixtisaslı kadrların, silahlı qüvvələrin ehtiyacları üçün istifadə olunan yanacaqın, gübrə, toxum, digər vasitələrin alınması üçün dövrüyyə vəsaitinin çatışmazlığından, insanların yaşaması və işləməsi üçün təhlükəsiz şəraitin olmamasından gedir. Rusiyanın Ukraynaya təcavüzü başlayandan bir neçə gün sonra dünya bazarlarında taxılın qiyməti sürətlə qalxmağa başladı, belə ki, buğda 50% və ya ton üçün 150 ABŞ dolları bahalaşdı. Əvvəldə qeyd edilən bir sıra səbəblərdən yüksək olan qiymətlər 2008-ci ildən bəri rekord həddə yüksəldi. Mütəxəssislər əmindirlər ki, bütövlükdə ərzaq məhsullarının, xüsusilə də Rusiya və Ukraynanın ixrac etdiyi məhsulların bahalaşmasının qarşısını almaq çətin olacaq. Taxıl idxal edən ölkələrdə yüz milyonlarla insan böyük humanitar böhranla üzləşə bilər. Hesablamalara görə Ukraynanın global ərzaq təhlükəsizliyi üçün əsas məhsul sayılan buğda ixracından dünyada 400 milyondan çox insan asılıdır. Bu müharibə Ukrayna buğdanın əsas alıcıları olan Yaxın Şərq və Şimali Afrika ölkələrinin (Misir, Yəmən, İsrail, İndoneziya, Banqladeş, Efiopiya, Liviya, Livan, Tunis, Mərakeş, Pakistan, Səudiyyə Ərəbistanı) ərzaq təhlükəsizliyini təhdid edir. Təbii ki, Ukrayna taxılını əvəz etmək olar, lakin Ukraynadan taxılın tədarükünün dayandırılması taxılın, xüsusilə də ərzaq buğdasının dünyada qiymətlərini ən azı 20-30% artıracaq. Əlavə edək ki, Rusiya Federasiyasından taxıl ixracı da sual altındadır. Çox ehtimal ki, Rusiya daxili ehtiyacları ödəmək və ehtiyatları artırmaq üçün ixracıla bağlı siyasətinə yenidən baxacaq. Sanksiyaların da buğda ixracına təsiri qaçılmazdır.

Buğda istehsalı və ehtiyatlarının artırılması, eləcə də idxalın tənzimlənməsi ilə bağlı dövlət dəstəyi tədbirləri

Ölkəmizdə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarında, eləcə də daxili istehsal hesabına tələbatın tam ödənilmədiyi bəzi zəruri ərzaq məhsulları idxalçılarında dövlət dəstəyi tədbirləri davamlı xarakter almış və bu dəstək tədbirləri ilbəl artırılmaqdadır. Bildiyiniz kimi kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları torpaq vergisi istisna olmaqla digər birbaşa vergilərdən tam azaddırlar. Bundan əlavə son | www.ejsr.org

dəyişikliklərə əsasən, 2022-ci il 1 yanvar tarixindən etibarən ölkədə sahibkarlıq subyektlərinin vergi yükünün, kənd təsərrüfatı məhsullarının maya dəyərinə təsir edən xərc elementlərinin azaldılması, daxili bazarda kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətlərinin enməsi məqsədilə 2 il müddətində kənd təsərrüfatı məhsullarının topdan və pərakəndə satışı zamanı ƏDV-nin bütün satış zənciri üzrə həmin məhsulların tam dəyərindən deyil, tətbiq edilən ticarət əlavəsindən hesablanmasına, habelə kənd təsərrüfatı texnikalarının operativ lizinqə verilməsi və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə bağlı aqrotexniki xidmətlərin ƏDV-dən azad edilməsinə başlanılmışdır. Bu dəyişikliyə qədər istehsalçıdan alınan kənd təsərrüfatı malları ƏDV-dən azad olunan əməliyyatla alındığı üçün həmin malların sonrakı satışı 18 faiz dərəcə ilə ƏDV-yə cəlb edilirdi. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılarına göstərilən aqrotexniki xidmətlərin və onlara kənd təsərrüfatı texnikasının icarəyə (lizinqə) verilməsinin ƏDV-dən azad edilməsi istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının maya dəyərini aşağı düşməsi ilə nəticələnəcəkdir ki, bu da qiymətlərin azalmasına təsir edəcəkdir (5).

Hesablamalara görə, il ərzində buğda əkinlərinin hər hektarına verilən subsidiyalar və tətbiq edilən digər güzəştlər buğda əkininin maya dəyərini təxminən 35-40 faizini təşkil edir. Əvvəlki illərdə buğda və arpanın 20 hektara qədər olan hissəsinin hər hektarına 240 manat, 20 hektardan yuxarı olan hissəsi üçün 180 manat əkin subsidiyası ödənilirdi. Taxıl əkinlərinə görə verilən subsidiya qaydalarında edilən dəyişikliyə əsasən 2022-ci ildən bu məbləğ fərqləndirmə aparılmadan 210 manat təşkil edəcək (6).

Fermerlərlə yanaşı, un istehsalı ilə məşğul olan sahibkarlar da dövlət tərəfindən ayrılan subsidiyalardan faydalanırlar. Belə ki, 2021-ci ilin fevral-sentyabr ayları ərzində ölkəmizdə un istehsalı ilə məşğul olan sahibkarlara satılan unun hər tonuna görə 35 manat məbləğində subsidiya ödənilib. Bundan əlavə, ölkədə unun maya dəyərini aşağı olması və satış qiymətlərinin daha da artmaması məqsədilə buğdanın idxalı və satışı, buğda ununun və çörəyin istehsalı və satışı 2017-ci ildən 2024-cü ilin yanvarın 1-nə qədər əlavə dəyər vergisindən azad edilib (7). Eyni zamanda, ölkəmizdə unun və buğdanın ixracına görə hər ton üçün 200 dollar həcmində ixrac rüsumu tətbiq edilir. Ölkə əhalisinin buğdaya olan tələbatının yüksək səviyyədə ödənilməsi məqsədilə 2020-ci ildən başlayaraq tədarükçülərə güzəştli kreditlər də ayrılır.

Ölkədə strateji əhəmiyyətli mallar üzrə daha effektiv təchizat zəncirinin formalaşdırılması, bu sahədə qabaqcıl tənzimləmə və idarəetmə təcrübəsinin tətbiqi, eləcə də daxili bazarın qısamüddətli mənfi təsirlərə davamlılığının artırılması məqsədilə bir sıra tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Belə ki, 7 oktyabr 2021-ci il tarixində ölkə başçısı Azərbaycan Respublikası Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Dövlət Material Ehtiyatları Agentliyinin əsasında "Azərbaycan Respublikasının Dövlət Ehtiyatları Agentliyi" publik hüquqi şəxs yaradılması və Dövlət Taxıl Fondunun bu agentliyin sərəncamına verilməsi haqqında fərman imzaladı (8).

10 fevral 2020-ci ildə isə Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev Azərbaycan Respublikası Dövlət Ehtiyatları Agentliyinin fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında fərman imzalayıb. Bu fərmanla ölkə başçısı “Azərbaycan Respublikası Dövlət Ehtiyatları Agentliyinin” nizamnaməsini və strukturunu təsdiq etmiş və əlavə olaraq Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə dörd ay müddətində “Dövlət ehtiyatları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun layihəsini hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim edilməsini və üç ay müddətində ölkənin istehlak bazarında strateji əhəmiyyətli malların siyahısını Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ilə razılaşdırmaqla təsdiq etməsini, dövlət və səfərbərlik ehtiyatlarının yaradılmasına, saxlanılmasına, idarə edilməsinə və bundan irəli gələn digər məsələlərin tənzimlənməsinə dair təkliflərini Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməsini tapşırılmışdır (9).

Azərbaycan Respublikasının Baş naziri Əli Əsədovun 21 fevral 2022-ci il tarixində imzaladığı “Azərbaycan Respublikasında antiinflasiya tədbirlərinin gücləndirilməsi ilə bağlı təxirəsalınmaz tədbirlər haqqında” sərəncamının son zamanlar dünyada baş verən proseslərin fonunda dünya əmtəə bazarlarında ərzaq məhsullarının qiymətlərinin kəskin bahalaşmasının ölkə əhalisinin sosial rifahına mənfi təsirlərinin minimuma endirilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyəti vardır. Bu sərəncamla aidiyyəti dövlət qurumları qarşısında bir sıra konkret vəzifələr qoyulur. O cümlədən, minimum istehlak səbətinə daxil olan ərzaq məhsulları ilə daxili bazarın təchizatının yaxşılaşdırılması, həmçinin belə məhsulların yerli istehsalçıların stimullaşdırılması istiqamətində tədbirlərin görülməsi, qlobal ərzaq bazarındakı vəziyyəti nəzərə alaraq strateji məhsullar üzrə ehtiyatlanmaya dair təkliflərin hazırlanması tapşırılır (10).

Nəticə və təkliflər

Dövlətin bu sahəyə dəstəyini və potensialı nəzərə alaraq deyə bilərik ki, ilk növbədə bu istiqamətdə məhsuldarlığın yüksəldilməsinə nail olunmalıdır. Son zamanlar ölkəmizdə taxılçılıqla məşğul olan fermerləri ən çox narahat edən problemlər toxumun keyfiyyəti və suvarmada yaranan çətinliklərdir. Respublikamızda taxılçılıqda xüsusi çəkisi olan Cəlilabad rayonunda bu il məhsuldarlıq xeyli aşağı olmuşdur, belə ki, hər hektardan 24,9 sentner buğda, 21,9 sentner arpa, 17 sentner vələmir götürülmüşdür (11). Aidiyyət qurumların nümayəndələri məhsuldarlığın aşağı olmasını əlverişsiz hava şəraiti ilə əlaqələndirərsələr də, fermerlər əsas səbəb kimi fermer kartı ilə aldıkları toxumların aşağı keyfiyyətli olması və dövlət tərəfindən ayrılan vəsaitin vaxtında fermerlərin kartlarına köçürülmədiyindən sahələrə azot və karbamid gübrələrinin zamanında verilməməsini göstərirlər.

Ümumən məhdud su resursları olan ölkələr qrupuna aid edilsək də kənd təsərrüfatının hazırkı inkişaf mərhələsində tələb olunan səviyyədən dəfələrlə artıq su resurslarına malikik. Sadəcə olaraq hələ də ölkəmizdə mövcud olan suvarma kanalların 70-75 faizini torpaq kanallar, bir hissəsini isə sıradan çıxmış beton kanallar təşkil edir. Suyun belə kanallarla nəqli zamanı bir tərəfdən böyük həcməldə (40-60% sızma, 2-5% buxarlanma) su itkisinə yol verilir, digər tərəfdən isə sızma nəticəsində torpaqlar tez bir zamanda şoranlaşaraq bitkiçilik üçün yararsız hala düşür. Ənənəvi, selləmə suvarma zamanı bitkilərin qeyri bərabər suvarılması baş verir, eyni zamanda suyun çox hissəsi daha mailli ərazilərdə toplanır ki, bu da qurunt sularının səviyyəsinin qalxmasına, sonucda yenə də torpaqların şoranlaşmasına səbəb olur. Düşünürəm ki, bu istiqamətdə təxirəsalınmaz tədbirlər görülməli, müasir tələblərə cavab verən suvarma sistemləri, irriqasiya qurğuları, əkin sahələrinə yaxın ərazilərdə kiçik və orta həcmli ehtiyat su anbarları yaradılmalıdır. Əgər suvarma və toxumla bağlı mövcud problemlər aradan qaldırılsa ölkəmizdə həm məhsuldarlıq artar, həm kəndli-fermerlərin əziyyəti azalar, həm də bu sahəyə maraq və investisiyalar artmış olar.

Son illərdə Respublikamızda subsidiyaların verilməsində bir sıra yeniliklər edilmişdir. Belə ki, 2019-cu ildə Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyinin nəzdində Aqrar Subsidiya Şurası yaradılaraq kənd təsərrüfatının subsidiyalaşdırılmasında yeni mexanizm tətbiq olunmağa başlanılmış, fermerlərə subsidiya kartları paylanılaraq, vəsaitin birbaşa bank kartlarına köçürülməsi təmin edilmişdir ki, bu da şəffaflığın artırılmasına və digər neqativ halların qarşısının alınmasına xidmət edir. Hesab edirik ki, islahatlar davam etdirilməli, maksimum çalışılmalıdır ki, subsidiyalar hazır məhsula görə verilsin. Bundan əlavə, ayrılan subsidiyanın istifadəsilə bağlı fermerlərə sərbəstlik verilsə, onların seçim imkanı olarsa bu sahədə daha effektiv rəqabət mühiti yaranar. Əvvəlki qaydada da, indi də istehsal vasitələrinin dövlət hesabına idxal edilməsi və ölkəyə gətirilərək fermerlərə satışı həyata keçirilir. Bu, fermerləri seçim imkanından məhrum edir. Onlara imkan vermir ki, daha keyfiyyətli istehsal vasitələri əldə etsinlər. Fermer üçün nəzərdə tutulan subsidiya tam şəkildə verilməlidir, daha doğrusu, ayrılmış vəsaitin tam şəkildə nəğdləşdirilməsinə və sərbəst istifadəsinə icazə verilməlidir. Fermer özü daha keyfiyyətli istehsal vasitələrinin axtarışında olmalıdır. Təbii ki, bu zaman müstəqil sahibkarlar da ölkəyə istehsal vasitələri, pestisidlər, gübrələr gətirməkdə və onun ölkədə satışını həyata keçirməkdə maraqlı olacaqlar. Əgər bir neçə sahibkar ölkəyə gübrə gətirərsə bu fermerlər üçün yaxşı imkan yaradır ki, onlar daha keyfiyyətli məhsulu onlara sərif edən qiymətə əldə edə bilsinlər. Hazırda ölkəyə gətirilən gübrələrin, pestisitlərin, toxumların keyfiyyəti də bəzən arzuolunan səviyyədə olmur. İdxal olunan toxumların yerli mühitə, torpağa, yerli iqlimə uyğunluğu da vacib amillərdən biridir. Həmçinin, bəzən bazar qiymətləriylə fermerlərə təklif olunan qiymətlər arasında ciddi fərqlər də müşahidə olunmaqdadır. Əvvəlki illərin göstəricilərini nəzərə alaraq fermerlərə subsidiyanın bir hissəsinin öncədən avans formasında verilməsi də ümumi işin xeyrinə olar.

Hazırda dünyada 130-dan çox ölkə özünü ərzaq buğdası ilə 100% təmin edə bilmir. Düşünürük ki, bir sıra islahatları aparmaqla, eləcə də işğaldan azad edilmiş ərazilərin təsərrüfat döviyyəsinə cəlb edilməsi hesabına ölkəmizdə ərzaqlıq buğda ilə özünü təminat səviyyəsini 70-75 faizə çatdırmaq çətin olmayacaq. Rusiyanın coğrafi baxımdan ölkəmizə yaxın olması, bu səbədən də logistik xərclərin digər ölkələrlə müqayisədə daha az olması buğda idxalımızda əsas pay sahibi olmasını şərtləndirən amillərdən biridir. Mövcud situasiyada iqtisadi baxımdan əlverişli olmasada belə idxal coğrafiyasının şaxələndirilməsi, yeni mənbələrin tapılması, idxalda Rusiyanın payının bir qədər azaldılması olduqca vacibdir. Hələlik isə yarana biləcək risklərdən tam şığortalanaq üçün ərzaqlıq buğda, həmçinin digər zəruri ərzaq məhsullarının ehtiyatlarını artıraraq minimum 6 aylıq istütlak normaları səviyyəsinə çatdırılmasını vacib hesab edirik.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir.

Əlaqə

E-mail: familrustamov456@gmail.com

Ədəbiyyat:

- Arman Necip Murat, GÜRİSOY Barış. (2022) Challenges in the regional energy complex of Russia, Ukraine, Turkey, and the European Union. *International Journal of Humanities and Social Development Research*. Volume 6 (1).pp. 7-21.doi: 10.30546/2523-4331.2022.6.1.7
- Azərbaycanın xarici ticarəti ilə bağlı statistik göstəricilər [Elektron resurs] / Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, 2022-
<https://www.stat.gov.az/source/trade/>
- 2020/21 marketinq ilində TOP 10 buğda istehsal edən ölkələr [Elektron resurs] / “latifundistmedia” aqro media holding, 2021 - <https://latifundist.com/rating/top-10-stran-proizvoditelej-pshenitsy-v-202021-mg/>
- Kənd təsərrüfatı üzrə statistik göstəricilər [Elektron resurs] / Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, 2022 - <https://www.stat.gov.az/source/agriculture/>
- Statistik bülleten [Elektron resurs] / Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi, 2022 - <https://customs.gov.az/en/faydali/gomruk-statistikasi/statistics-bulletin/>
- Vergi Məcəlləsinə təklif edilən dəyişikliklər [Elektron resurs] / Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidməti, 17 noyabr 2021 - <https://www.taxes.gov.az/az/post/1661>
- Aqrar subsidiya [Elektron resurs] / Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyi, 2022 - <http://akia.gov.az/az/subsidiya>
- Azərbaycana buğda idxalının daha 3 il ƏDV-dən azad edilməsi haqqında [Elektron resurs] / Report informasiya agentliyi, 09 fevral 2021 -<https://report.az/ask/azerbaycana-bugda-idxali-daha-3-il-edv-den-azad-edildi/>
- Azərbaycan Respublikası Dövlət Ehtiyatları Agentliyinin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı [Elektron resurs] / Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi internet saytı, 7 oktyabr 2021 - <https://president.az/az/articles/view/53379>
- Dövlət Ehtiyatları Agentliyinin Nizamnamə və strukturunun təsdiq edilməsi haqqında [Elektron resurs] / “Bizim Yol” gündəlik qəzetinin rəsmi internet ünvanı, 10 fevral 2022 - <https://www.bizimyol.info/az/news/386699.html>
- Azərbaycan Respublikasında antiinflasiya tədbirlərinin gücləndirilməsi ilə bağlı təxirəsalınmaz tədbirlər haqqında [Elektron resurs] / Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin rəsmi internet saytı, 21 fevral 2022 -<https://nk.gov.az/az/document/5943/>
- Cəlilabadda taxıl istehsalı ilə bağlı məqalə [Elektron resurs] / Marja biznes və maliyyə xəbərləri agentliyi, 13 iyul 2021 - <https://marja.az/73566/azerbaycanin-ukraynasinda-taxil-istehsali-niye-azalib-fermer-kartimla-toxum-aldim-axiri-da-bele-oldu/>

Məqaləyə istinad: RÜSTƏMOV Famil. Azərbaycan Respublikasında buğda tədarüki ilə bağlı mövcud vəziyyət və ona təsir edən amillər. *Elm və İnnovativ Texnologiyalar Jurnalı*. Nömrə 21, 2022. s. 77-92. DOI: 10.30546/2616-4418.21.2022.77

SUMMARY

The current situation with wheat supply in the Republic of Azerbaijan and the factors influencing it

Famil RUSTAMOV

*Institute of Economics, Azerbaijan National Academy of Sciences,
Baku, Azerbaijan*

The presented article deals the history of wheat production, the factors that make wheat an essential food product, local wheat varieties obtained as a result of successful selection of local scientists and specialists, analyzes the production volumes of the world's leading countries for wheat production, average yield indicators, the situation with the production and trade of wheat in the world, the dynamics of changes in wheat prices in world markets, the demand for food wheat in our country, an increase in production and stocks of wheat, as well as state support measures to regulate imports, the economic consequences of Russia's military intervention in Ukraine and China's increase in food stocks, the role of Ukraine in world production and trade of wheat, a number of problems that impede the increase in wheat production in the country are indicated, the need to increase the average yield and stocks of wheat, diversify the geography of imports in order to further improve the current situation is substantiated. The article emphasizes that if our liberated territories are again involved in the economy, this will make a significant contribution to providing the country with wheat, and the situation in this direction will improve.

Key words: Food security, food wheat, import, export, food stocks, arable land, grain fund. agricultural policy

РЕЗЮМЕ**Текущая ситуация в Азербайджанской Республике с снабжением пшеницы и влияющие на нее факторы****Фамиль РУСТАМОВ***Институт Экономике, Национальная Академия Наук
Азербайджана, Баку, Азербайджан*

В представленной статье рассматривается история производства пшеницы, факторы, делающие пшеницу необходимым продуктом питания, местные сорта пшеницы, полученные в результате успешной селекции местных ученых и специалистов, анализируется объемы производства ведущих стран мира по производству пшеницы, показатели средней урожайности, ситуация с производством и торговлей пшеницей в мире, динамика изменения цен на пшеницу на мировых рынках, спрос на продовольственную пшеницу в нашей стране, увеличение производства и запасов пшеницы, а также меры господдержки по регулированию импорта, экономические последствия военной интервенции России в Украине и увеличения Китаем запасов продовольствия, роль Украины в мировом производстве и торговле пшеницей, указан ряд проблем, препятствующих увеличению производства пшеницы в стране, обоснована необходимость увеличения средней урожайности и запасов пшеницы, диверсификации географии импорта с целью дальнейшего улучшения сложившейся ситуации. В статье подчеркивается, что если наши освобожденные территории будут вновь вовлечены в хозяйство, то это внесет значительный вклад в обеспечение страны пшеницей, и ситуация в этом направлении улучшится.

Ключевые слова: Продовольственная безопасность, продовольственная пшеница, импорт, экспорт, продовольственные запасы, пашня, зерновой фонд, аграрная политика